

Mykolas RÖMERIS

## Politinių mokslų mokyklos Lietuvoje reikalu

Gyvename laikus gana neįprastus. Socialinėje srityje viskas juda ir keičiasi taip greitai, kad sunku būna susiorientuoti, pasirinkti vietą, apsispręsti kuriuo nors reikalu šiaip ar kitaip, pagaliau suprasti, kuris socialinis judėjimas mums yra teigiamas ar neigiamas, ar turime juo sekti, ar su juo kovoti. Socialinių santykių ir problemų vaizdas, kurį pažinojome prieš Didįjį karą, kurį mes, senesnioji karta, buvome pratę aiškinti ir vertinti tam tikrais šablonais, pakitėjo ir tarytum kažkur dingę; ir procesai nebe tie, ir socialinių judėjimų formos bei siekimai kitoniški, ir mūsų interpretacijos bei vertinimo šablonai dažnai pasirodo netinkami ir bejėgiai, nes nieko jais aiškinti nesugebame. Įkrintame į pesimizmą, į mizantropiją, imame skųstis žmonių dorovės ir idealizmo puolimu, savo akivaizdoje matome artėjančią barbarizaciją, virstame seniais, nebesuprantančiais savo gyvenimo gądynės, pykstante, kad gyvenimas apvylė mūsų įsitikinimų bei idealų aksiomas, kurias pripratome gerbti ir mylėti, ir dažnai patys nežinome, kad ne gyvenimas mus apvylė, bet mes nuo jo atsilikome, mūsų aksiomose buvo kas nors netikslaus arba mes per daug dogmatizavome ir į absoliutinių principų idealus iškėlėme tai, kas buvo reliatyviška, kas buvo gyva praeity - mūsų jaunystės metu, - o kas dabar jau nusmuko arba ir visiškai mirė. Mes pykstame ir kaltiname, o iš tikrųjų tikrai nesuprantame to, kas yra; esame užsispyrę varuoti senus matus ir saikus, senų vertybių kriterijus, nepagalvoję, kad gal kaip tik jie reikia pakeisti.

Nesuprasdami naujų socialinių problemų patys - mes ir jaunosios kartos išmokyti nepajėgiame ir ne tikrai paliekame ją be pajėgų jas išspręsti, bet iš dalies ją dar suklaidiname, tikrėnybės vieton dėstydami jai tai, ko jau nėra ar kas žymiai pakitėjo, ir tiekiame jai savuosius šablonus, kurie jau šiai dienai netinka, o rytoj sudarys balastą, kuriam vieta - archyve ar muziejuje. Ne tas tikrai yra nepaprasta, kad socialinio bendravimo vaizdas kinta, kad sąlygos ir organizacinės normos evoliucionuoja, kad joms evoliucionuojant ir naujos socialinės problemos kyla. Tatai visuomet buvo; užtenka atskleisti istorijos lapai, įsiskaityti į socialinės organizacijos formų ir idėjų eigą žmogaus civilizacijoje. Net tos evoliucijos tempas seniau būdavo lėtesnis; kas šiandien pasikeičia per 10-20 metų - tatai seniau apsireikšdavo gal per 50-100 metų, o gal ir per daugiau. Pats idėjų ir žinių skleidimas, pats faktų ir įvykių sužinojimas seniau buvo reikalingas tokio ilgo laiko, kuris periodinės spaudos, geležinkelio, garlaivio ir telegrafo, o juo labiau orlaivio, telefono, kinematografo ir radijo metu yra neįmanomas. Socialinėje evoliucijoje senovės šimtmetis virto dvidešimčia arba - bent kai kuriais atžvilgiais - gal dešimčia metų. Žmogaus gi individo ir žmonių kartos amžius nesutrumpėjo, atvirkščiai - civilizuotose šalyse dar kiek prasišęs,

nes vidurkis pakilo. Tad gal niekuomet seniau, išskyrus gal tiktai visiškai nepaprastus kurių nors didžiausių pasaulio įvykių momentus, kaip, pvz., Romos imperijos žlugimas, Didžioji prancūzų revoliucija ir pan., viena žmonių karta nepergyvendavo tokių gilių socialinių permainių, kaip kad mūsų gyvenamais laikais. Šia prasme mūsų laikai - senesnių laikų atžvilgiu - yra nepaprasti; tačiau ši nepaprasta padėtis turi palinkimo virsti paprasta.

Mes turime prie šios padėties prisitaikyti. Mūsų gadynės žmogus turi būti lankstus, jis turi sekti kintančią socialinę tikrėnybę, jis turi būti sociališkai jautrus ir negali sustingti savo priekiniame iš jaunystės atsineštų socialinių pažiūrų, įsitikinimų ir metodų багаže.

Socialinis bendravimas yra nepanašus į upę, į jūrą ar mišką; vieni socialiniai procesai išsigimsta, nusigyvena, kiti - nauji - dygsta, stiprėja, auga, socialinių jėgų santykiavimo lygsvara kinta, atskirų procesų evoliuciją lydi tam tikri socialiniai judėjimai su tam tikra savo ideologija ir tam tikrais savo veikimo metodais bei savo organizacinėmis formomis, socialinės visuomenės skirstymasis (socialinė diferenciacija) socialinėmis grupėmis ir korporacijomis persitvarko... Visa tai reikia pažinti, reikia suprasti, reikia šiame nuolatiname judėjime orientuotis, jei mes norime gyventi su gyvaisiais. Mes negalime save raminti tuo, kad mūsų šalis yra kiek atsilikusi, kad mūsų socialinė struktūra yra kiek mažiau sudėtinga ir kad daugumas šių naujai dygstančių ir stiprėjančių socialinių procesų ir judėjimų, kurie keičia socialinį pasaulį, yra kilę ne mūsų tarpe ir paliečia labiau kaimynus negu mus. Vis tiek šie procesai - kad ir svetur kilę - plečiasi ir veržiasi ir į mus, palietė ir mūsų šalį, veikia ir mūsų šalies visuomenę. Mes gyvename ne kažkokioje saloje, atskirtoje nuo plataus socialinio pasaulio, ir neišliksime nepalieti, kaip muziejinė senovės sėla naujoje socialinėje jūroje. Socialinės jūros bangos nesustos prie mūsų šalies sienų. Mes esame tūkstančiai's gyvų ryšių sujungti su mūsų artimesniais ir tolimesniais kaimynais ir įjungti į civilizuatą Europos pasaulį. Net ir toks dirbtinis ryšių nutraukimas, kuris jau štai keliolika metų skiria Lietuvą nuo Lenkijos, nepajėgia mūsų visiškai nuo bet kurio socialinio santykiavimo su Lenkija ir lenkais atpalaiduoti. Mes galime radijo programų skelbime nedėti Varšuvos ar Poznanės radijo programų, galime tarptautinio sporto apžvalgos pranešimuose vengti žinių apie lenkų sportą ir sportininkus, lyg kad jų nebūtų buvę, tačiau tikrėnybės ir tarpusavio veikimo nenuslopinsime ir visiškai nutraukti nepajėgsime... Jei šiandien tolimosios Azijos ir net Afrikos gilumos šalys nepajėgia visiškai išsiskirti iš besiplečiančio ir visur įsiveržiančio pasaulinio socialinio bendravimo, visur nešančio savo socialines problemas ir socialinius judėjimus ir užkrečiančio visas vietas visuomenės savo palinkimais ir savo padariniais, tai juo labiau tai būtų naivu manyti, tiems, kurie gyvena pačiame Europos vieškely - tarp didžiųjų kaimynų, kaip rusai, gudai, lenkai, vokiečiai, Pabaltijo tautos, - artimiausioje tokių dirbtinių politinių organizmų, kaip Rytų Prūsai, kaimynystėje; šaly, kurioje jau nuo pusantro šimto metų nebuvo nė vienos kartos, kuri nebūtų pergyvenusi arba revoliucijos, arba sukilimo, arba karo, arba okupacijos. Šaliai, kuri turi Vilniaus ir Klaipėdos bei Prūsų Lietuvos klausimus, nėra leistina svajoti apie socialinę *splendid isolation*.

Socialiniai judėjimai kelia politines ir ekonomines audras, o audros pas kaimynus būna pavojingos. Jos reiškiasi perversmais ir revoliucijomis, iš jų

gali kilti karai, gali ir valstybių sienos keistis, gali kilti reikalas sueiti su vienu ar kitu kaimynu į glaudesnius santykius. Draugai gali virsti priešais, priešai - draugais, nežymūs ir neįdomūs maži kaimynai gali virsti brangiais bendradarbiais platesniame valstybiniame junginy, jei aplinkybės priverstų jį sudaryti. O priešai ir draugai - tiek kovos, tiek bendradarbiavimo tikslams - reikia gerai pažinti, reikia žinoti jų socialinę struktūrą, jų politinę naujausių laikų istoriją, jų kultūrą ir būdą. Per vėlu mokytis ir studijuoti tada, kai jau vėtra siaučia, kai audra ūžia arba kai jau reikia kovoti ar bendradarbiauti. *Ceteris paribus* laimi tasai, kuris yra pasiruošęs.

Ekonominėje srity, kuri yra labai jautri socialinėms problemoms bei socialiniams judėjimams, audra jau siaučia bent nuo 1929 m., ir nematyti pragiedrėjimo ženklų. Šių dienų ekonominė krizė nėra, rodos, viena tų eilinių periodinių kapitalistinio ūkio krizių, kurias pažinojome XIX ir XX amžiaus pradžioje. Pats kapitalizmas evoliucionuoja, ūkio gamybos ir prekių mainų sąlygos keičiasi, keičiasi ir gamybos veiksmų pusiausvyra bei ūkio elementų ekonominis ir politinis svoris, plačiųjų rinkų problema eina sunkyn, laisvųjų rinkų nebėra arba jos labai sunkiai prieinamos; ūkinis pasyvumas visur pakeičiamas aktyvumu, ekonominis intensifikacijos procesas skatinamas, bet jo nekompensuoja kitų šalių ekstensyvumas, ūkio technika auga ir tobulėja, ūkio procesai virsta masiniais, individualistinis principas, privatinės konkurencijos ir ekonominės anarchijos metodas pakeičiami planingo ir organizuoto ūkio principu su atitinkamais visuomeniškais ir valstybiniais ūkio tvarkymo metodais, tuo būdu moderninis viešasis ūkis socializuojasi bent atskirų valstybių ribose, konkurencijos metodas iš atskirų žmonių perkeliamas į atskirus valstybinius vienetus, gamybos įmonininkai ir ūkių savininkai iš autokratių ponų, kuriais jie buvo netolimoje praeity, pamažu virsta drausmingais viešojo ūkio mechanizmo agentais, pati klasikinė nuosavybės kaip poniškosios *juris utendi et abutendi* sąvoka nyksta, pakeičiama "socialinės funkcijos ir visuomenės tarnybos" sąvoka... Eksportas ir importas netenka jau senojo laisvųjų jėgų veikimo padarinių pobūdžio, bet virsta valstybinės politikos priemonėmis, valstybinės funkcijos elementais ir rodo palinkimą į monopolį. Viešojo ūkio organizacinės formos ryškiai evoliucionuoja.

Tačiau naujų tendencijų, naujų viešojo ūkio organizacijų palinkimų ir metodų srovių konstatavimo neužtenka. Persilaužimas nėra lengvas, naujų jėgų harmonizacija nėra uždavinys paprastas: ją lydi skausmas ir aukos, lydi liguisti senų pajėgų ir metodų reakcijos procesai; naujoje nenusistovėjusioje santvarkoje yra spragų ir ryškių kontrastų, pagaliau ir vaistai, siūlomi ir taikomi įvairių nepasiruošusių savanorių gydytojų, dažnai apšunkina perėjimo procesą. Viešojo ūkio socializacijos procesas, ekonominės individualistinės anarchijos drausminga, organizuota socialinė ūkio sistema pakeitimas, turįs palinkimo išsiplėsti į pasaulinį mastą arba bent harmonizuotis stambiais ūkio plotais, nesutampantiems su atskirų tautų gyvenamais plotais ir reikalaujančiais ūkiškojo ir politinio blokavimosi, sutinka pasipriešinimą iš politinių nacionalizmo padarinių, skaldančių Europą smulkiais valstybių vienetais. Receptai krizei pašalinti, dažnai pasiskolinami iš praeities, nesuderinti su naujų ūkio palinkimais, diletantiškai suprojektuoti, šabloniškai vykdomi, vargu bau pajėgs sveikatą ūkiui grąžinti. Muitų barjerų kėlimas, devizų judėjimo varžymas, miniatiūrinės

autarkijos siekimas, kontingentų skirstymas ir t.t. - sudaro labiau *circulum vitiosum*, kuris didina ir painioja konfliktus ir kontrastus ir gilina krizę. Abejotina, kad šiomis naiviomis priemonėmis, kurių reliatyvinė vertė tegali veikti tiktai tam tikrose ribose, galėtų būti pašalinta gili ir visuotinė pasaulinio ūkio liga, charakteringa didžiajam persilaužimo procesui; tikėti stebuklinga *panacėja* ir kad kelios reliatyvinės priemonės virsiančios absoliutu - tai bent jau naivu.

Priešingumą, griežtų kontrastų įvairiuose socialiniuose, ekonominiuose, politiška konstituciniuose judėjimuose ir procesuose mūsų laikais yra aibė. Jų gal vienas ryškiausių yra šisai, kuris iki šiol yra pastebimas ypačiai Europoje ir nuo kurio yra kiek laisvesnės tiktai Amerika ir Australija. Tai kontrastas tarp, iš vienos pusės, ryškaus techninių žmogaus pajėgų erdvei nugalėti padidėjimo, o iš antrosios - valstybinių vienetų susmulkinimo, skaldant teritoriją smulkios nacionalinėmis valstybėmis. Įdomu konstatuoti, kad moderninei teritorinei vietai valstybei Europoje besikuriant, kai viduramžių anarchija buvo keičiama valstybine absoliutinės monarchijos forma, - valstybiniai vienetai buvo stambūs ir erdvūs. Anosios gadinės sąlygomis, turint galvoje buvusias susisiekimo ir iš viso įmonių susižinojimo ir bendravimo technikos priemones - vienos kurios žymesnės Europos valstybės plotas buvo, mūsų akimis žiūrint, milžiniškas.

XX amžiuje revoliucionavo susisiekimo ir susižinojimo technika: garvežys (geležinkelis) ir garlaivis bei telegrafas žymiai sumažino erdvę ir padėjo žmogui ją nugalėti, išplėsdami socialinį žmonių bendravimą. Tačiau kaip tik tuo pačiu laiku teritorinės vietos valstybės konstitucijoje ėmė su ypatinga energija reikštis vadinamasis nacionalinis principas, kuris - kad ir jungdamas kartais atskirus smulkius, vienos tautybės apgyventus ir iki tol tarp įvairių valstybių suskirstytus teritorinius plotus į vieną nacionalinę valstybę (Italijos ir Vokietijos susivienijimas) - dar labiau ėmė skaldyti senas stambias valstybes, išjungdamas iš jų sudėties naujus nacionalinius valstybinius vienetus. XX amžiuje šis valstybių nacionalizavimosi procesas dar ryškiau Europoje ir iš dalies Azijoje ėmė reikštis, dar labiau skaldydamas senas stambias valstybines teritorijas. O drauge susisiekimo ir susižinojimo technika, veikianti kaip tik priešinga kryptimi, pašoko dar labiau pirmyn, pasireikšdama orlaiviais ir "cepelinais", telefonu, kinematografu ir radiju. Iš vienos pusės, Žemė žmogui sumažėjo, iš antrosios, jo tiesioginio judėjimo ir veikimo sritis - jo tėvynė - susiaurėjo. Rodos, nebus perdėta tvirtinti, kad esamomis susisiekimo ir susižinojimo sąlygomis prieš kokius nors 300 metų erdvės atžvilgiu sunkesnis buvo susisiekimas tarp dviejų parapijų negu šiais laikais tarp dviejų Europos valstybių. Tad moderni valstybė susmulkėjo ligi buvusios prieš 300 metų parapijos ribų; šiaip yra bent erdvės atžvilgiu. Disharmonija tarp šių dviejų procesų padarinių - susisiekimo ir susižinojimo, technikos tobulėjimo ir valstybinių vienetų skaldymo nacionaliniu principu - sudaro vieną didžiausiųjų moderninių socialinių paradoksų.

Tai ypačiai ryšku Europoje. Amerikoje yra žymus teritorinių vietos valstybių skaičius, bet jos nacionaliniu principu nėra smulkinamos. Atvirkščiai - jei ten nacionalinis principas imtų reikštis tuo griežtumu, kuriuo jisai reiškiasi Europoje ir pradeda, rodos, reikštis Azijoje, tai jis ten ne skaldytų, bet jungtų esamas valstybes į stambesnius vienetus.

Europos suskaldymas atskiromis suverenėmis smulkiosiomis valstybėmis yra, be abejo, žymus socialinis faktas, kuris pats ir jo padariniai reikalinga pažinti. Šis faktas darosi dar aiškesnis, kai mes jį sugretinsime su kitose vietose besireiškiančiu stambaus valstybinio teritorinio blokavimosi judėjimu. Stambūs, milžiniški valstybiniai konglomeratai, vietomis jau susidarę, vietomis besikuria kitur, o net ir pačioje Europoje, pradeda dygti bent žmonių sąmonėje - idėjų srity. Didysis SSSR junginys, Australijos Commonwealth, Didžiosios Britanijos dominijų imperija, USA, Pan-Amerikos konfederacinė užuomazga... Idėjos gi srity Pan-Europos dvejoja koncepcija (arba kaip teritorinių nacionalinių valstybių federacija, arba kaip personalinių sindikalizuotų junginių federacija vieningoje Europos teritorijoje), Pan-Turanizmo idėja, Indijos Commonwealth... Tautų Sąjungos kaip pasaulio valstybių draugijos bandymas su nuolatiniu tarptautiniu teismu ir kitomis pacifistinio pobūdžio institucijomis... Visa tai juda, visa banguoja ar dygsta.

Nacionalinėmis suverenėmis vietos valstybėmis išraižytos Europos padėty jaučiama nepastovumas ir nepaprastas nervingumas. Didysis karas, kuris čia prieš keliolika metų, siautė ir kurio padarinius mes tebegyvename, nepavyko užbaigti rimtu ir pastoviu kompromisu, laiduojančiu tikrą taiką. Sudarytoji taika daro provizoriumo įspūdį. Pokarinuose Europos tautų ir valstybių santykiuose žymiai daugiau yra neapykantos, pavydo ir keršto jausmų, negu jų šiuose santykiuose buvo prieš Didįjį karą. Europa "balkanizavosi", jos santykiai fermentuoja ir verda; skriaudų pajautimas, aistringas revanšo troškimas, kaimynų neapykanta ir jais nepasitikėjimas - žymu yra daugely valstybių. Nacionalinių valstybių periferijose, jų pakraščiuose - dviejų ar net kelių tautų pasieniuose - išdygo praeikti maišytų provincijų klausimai, kurių išsprendimas nacionalinio principo metodu tiesiog neįmanomas; jie sudaro nuolatinius ginčų, neapykantos ir keršto židinius, amžiną gaisro medžiagą, nepasiduodančią jokiai santykių pacifikacijai; šių pakraščių išplėšimas iš vienos valstybės ir įjungimas į kitą klausimo neišsprendžia, nes šiuo tikslu skriaudos subjektas bus pakeistas, bet iš esmės konfliktas liks tas pats. Yra vėl kitokių provincijų, kuriose dėl įvairių priežasčių tautinis liaudies sąmonės subrendimas buvo atsilikęs ir kurios, kaimynams šiuo pasinaudojus, tapo kaimynų pagrobtos ir į svetimą nacionalinę valstybę įjungtos.

Susmulkintoje, priešingų, aistringų jausmų skaldomoje, karui besiruošiančioje, balkanizuotoje Europoje, jos rytinėje daly, betarpiškai susisiekdama su šiuo nacionalinių valstybių kaleidoskopu, - senosios rusų carų imperijos teritorijoje įsikūrė didžiulė, vieninga ir vienlypė Sovietinių Socialistinių Respublikų Sąjunga, kurios milžiniškas teritorijos plotas, užgrobes begalinius vidurinės ir visų šiaurės bei šiaurės rytų Azijos kraštus, tęsiasi ligi Ramiojo vandenyno krantų. Čia įsikūrė komunistinio eksperimento pasaulis, milžiniškas naujos socialinės santvarkos bandymo laukas, žiaurus savo valdymo metodais ir būdu, griežtas ir racionalizuotas kaip mašina, bet, kaip mašina, drausmingas ir vienos organizuotos valios, vienos partinės disciplinos tvarkomas ir vadovaujamas. Čia nėra svyravimų, čia viskas aišku, čia viskas sunormuota, suplanuota, įsakyta. Gal priemonės būna žiaūros ir skaudžios, gal įsakytinė tvarka slepia daug ašarų ir baisių aukų, bet užtat visa ten pasiduoda vienam įsakytam judėjimui, vienai tie-

siai linijai. Ten yra geležinė sistema, o kartu yra neišsemiama gamtos turtai, galinga erdvės ir pasyvios, inertiškos didžiulės masės jėga, aiškios sąmoningos minties vedama. Toji milžiniška šalis - tai lyg atskiras pasaulis Žemėje, kuris tačiau nepasitenkina savimi, bet yra nukreiptas prieš visą "senąjį pasaulį" - prieš visus kitus, gyvenančius skirtinga tvarka; savo socialinio tvarkymosi metodus, savo siekimus ir idealus jisai nori išplėsti į visą žmoniją. Jo visur varomoji propaganda, jo skleidžiamų naujos žmogaus laimės obalsių aidai skamba visose šalyse. Visose šalyse darbininkų, inteligentų ir jaunimo eilėse jisai turi savo mokinių ir gerbėjų ir sugeba pagaminti judėjimą savo obalsių ir savo sistemos naudai. Jo autoritetas visur turi savo propagandos lizdus, savo branduolius ir narvelius, kurie ruošia jo laimėjimui kelius ir jo socialinių idealų bei socialinių siekimų naudai stengiasi laužyti ir sprogdinti esančią savo siauresnės valstybinės tėvynės santvarką.

Buržuazinei nacionalinių valstybių Europai tai yra priešas sąmoningas ir stiprus. Jisai nuolat budi ir yra vieningas, įtempęs savo valią, pasiryžęs tęsti savo darbą, kovoti ir laimėti. Yra jame racionalistinio šalto fanatizmo ir drausmės, galingos energijos, kurios joks kitas socialinis judėjimas tiek išplėsti nepajėgia. Jis yra priešas budrus ir su stipria socialine bei politine armatūra, su savo tikslia organizacija, savo ypatingomis teisės ir konstitucinėmis institucijomis, su savo ūkiškąja santvarka ir drąsiais viešojo ūkio metodais, kurie taip pat yra reikalingi pažinti tiek kovos ir apsigynimo sumetimais, jei kam šis judėjimas atremti rūpi, tiek gal ir pasiskolinimui, nes, be abejo, šiame savotiškame ir įdomiausiame milžiniško socialinio bandymo mechanizme yra daug tokių įtaisymų ir įrengimų, iš kurių ir kitiems būtų naudinga pasimokyti (kaip ir, pavyzdžiui, nurodychiau į "Vnieštorgą", į stambios pramonės šakų trestus, jų santykiams tvarkyti "arbitražo komisijas" ir į "sovnarchozo" instituciją).

O pačiam Europos vidury, jos širdy, yra kita didelė tiek sėdišumi, tiek savo civilizacija ir gabumais tauta - svajotojų, filosofų, poetų ir mokslininkų, bet kartu ir karių - darbšti ir jausminga tauta, traginga ir baisi kaimynams, nes gyvenanti psichologinę savo likimo dramą, netekusi pusiausvyros, įsivariusi į tokią kančią ir ambicijos virtinę, kurioje dygsta desperacija ir azarto žygiai. Tai didžioji vokiečių tauta. Savo krauju per amžius maitinusi kitas žymiausias Vakarų Europos tautas - italus, ispanus, prancūzus, angius - kurie visi yra daug vokiečių kraujo asimiliavę, - pati išsiplėtusi į slavų ir iš dalies lietuvių (prūsų) gyvenamąsias žemes, per amžius juos rijusi ir teberyjanti (daugybę jau išnykusių vakarų slavų padermių ir prūsų, taip pat vendus-lužitėnus, lenkus, mozturus, Prūsų lietuvius), sistemingai besiveržianti į rytus - "Drang nach Osten", - praeity pavergusi slavus ir estus, pagrobusi ir kolonizavusi Vakarų Lenkijos dalį, per Lietuvą ir Lenkiją išplėtusi savo kolonizacijos tinklą net į tolimą Rusiją, vokiečių tauta, XIX amžiuje susivienijusi į galingą Europos centro imperiją, svajojusi apie pasaulio hegemoniją, apie vokiečių vadovybę žmonijai arba bent apie primatą Europoje, - staiga po Didžiojo karo katastrofos atsidūrė nugalėtųjų ir pavergtųjų būklėje: sunki tikrėnybė pakirto puikias pasaulinio viešpatavimo svajones, poniškoji rasė, kurios idealai skyrė jai ponavimą rytų vergų tarpe, neteko - ne tiktai savo senosios išorinės ekspansijos į kaimynus bei kolonijas, bet neteko ir jau pasisavintų savo valstybės pakraščių, kurių dalis

pavergtą, bet dar tautiškai neprarytą, tapo iš vokiečių imperijos išjungta ir tarp atgimusių kaimynų suskirstyta. Ekonominis skurdas, idealų ir svajonių krizė, neapykanta kaimynams, nusivylimo ir keršto piktas jausmas, puikus pasiryžimas atgauti visa tai, kas prarasta, grąžinti seną ponavimą, atimti iš visų kaimynų tai, kas iš jų seniau kada nors buvo vokiečių pagrobta ir kas sudarą vokiečių tautos *patrimonium* - visa tai daro iš Vokietijos didelį fermentų ir bruzdėjimo židinį Europos centre, pavojingą taikai ir jos kaimynų laisvei. Tačiau Vokietijoje yra gilūs ūpo ir siekimų kontrastai, yra žaizdų ir daug medžiaginio ir psichinio jausmo. Tai jausmų ir ambicijos vulkanas, kurio viskas juda ir verda ir kurio išgyvenimas gali būti baisus.

Mes gyvename pačiame vieškely tarp Europos rytų ir centro. Visos audros turi eiti per mūsų šalį. Mūsų maža šalis susisiečia su vokiečių vulkanu, kuris ir mums savo sąskaitas teikia, grasindamas pagrobti mūsų pajūrį, o gal ir mus visus praryti, iš antrojo gi šono per sovietinę Gudiją mus palyti SSSR milžinas, kuris seka Europą ir ypačiai domisi Vokietija.

Ne geriau mums sekasi ir su trečiu mūsų didesniu kaimynu - Lenkija. Tiesa, aš nemanau, kad iš Lenkijos grėstų pavojus mūsų nepriklausomai teritorijai ir kad Lenkijoje būtų gyvi kurie nors agresijos ir pagrobimo sumanymai Lietuvos atžvilgiu. Pačios Lenkijos padėtis jos Vakarų fronte ir pajūry yra per daug rimta, kad ji svajotų apie naujus grobimus Lietuvos kryptimi. Atvirkščiai, mano manymu, Lenkija yra kaip tik Lietuvos draugystės reikalinga, nes be jos ji nepajėgia apsidrausti nuo rytų ir labiau jaučia pavojų iš Vokietijos. Tačiau pati Lenkija viensališku smurto aktu yra pagrobusi Lietuvos dalį, ir šio pagrobimo likvidavimas, kurį Lenkija kompromisu atsisako atlikti, sudaro čia naują aštraus, skausmingo konflikto židinį, kuris ir šioje pusėje daro mūsų padėtį neaiškia ir nepastovia.

Visa, kas aukščiau pasakyta tiek dėl nuolatinės socialinių procesų ir judėjimų evoliucijos, tiek dėl ekonominės krizės ir viešojo ūkio reikalų tvarkymo, tiek dėl nepastovios politinių valstybinės padėties Europoje ir dėl mūsų vietos šioje padėty - verčia mus budėti ir studijuoti plačią socialinę aplinką. Mes turime sugebėti šioje aplinkumoje orientuotis, kad, bet kuriems įvykiams mūsų šalį palietus, pajėgtume pasirinkti tinkamą kelią mūsų reikalams apsaugoti ir mūsų veikimo politikai nustatyti. Nesutvarkius šios svarbios studijų srities, mūsų senesnioji karta nusikals socialiniu apsideidimu, o mūsų jaunimas bus nepasiruošęs savarankiškai gyventi ir savo šalies reikalus tvarkyti.

Iki šiol šiuo atveju pas mus jaučiama didžiausia spraga. Apie įvairius socialinius judėjimus mes esame girdėję, apie tai, kas dedasi pas mūsų kaimynus, mes skaitome laikraščiuose. Tačiau ir vieną, ir antrą sritį mes pažįstame diletantiškai; vieni vienus faktus ar reiškinius smerkia, kitus - giria, kiti įvertina tai atvirkščiai. Bet dažniausiai ir tie, kurie smerkia, ir tie, kurie giria, iš tikrųjų nežino to, ką jie smerkia ar giria. Jie ką nors yra girdėję, sužinoję, pastebėję kurią nors vieną kurio judėjimo ar socialinio reiškinio žymę ir tuo pasitenkinę daro sprendimą.

Šiai spragai užpildyti mes esame reikalingi tam tikros sistemingos "Politinių mokslų mokyklos. Šio tipo aukštąją mokyklą prieš 60 metų įsisteigė Prancūzija ("Ecole libre des sciences politiques"). Šis mokyklos tipas įsigyveno, nusistovėjo, iš Prancūzijos perėjo į kitus kraštus ir mūsų laikais

klesti daugelyje valstybių. Pas artimiausius mūsų kaimynus taip pat. Lenkijoje yra bent 3 šio tipo mokyklos, jose, tarp kitko, ir mūsų šalies socialinė struktūra yra studijuojama.

Siūlomoji Politinių mokslų mokykla tai nėra tiktai "liaudies universitetas" socialiniams mokslams populiarizuoti arba palaidų viešųjų paskaitų ciklas. Tai turi būti drausminga sistema, sistemingų studijų mokykla su sistemingu tam tikrų kursų dėstymu, su mokiniais, mokančiais už mokslą, palenktais tam tikrai studijų drausmei - su studijų knygelėmis, kolokviumais ar pratybomis, egzaminais ir diplomais. Ne diletantų tenkinimas, ne atsitiktinių idomių paskaitų ruošimas visuomenei, bet specializuotų socialinių studijų organizavimas - štai šios mokyklos tikslas.

Ji bus skiriama visiems, kurie nori rimtai pasiruošti socialiniam gyvenimui ir veikimui valstybėje, visuomenėje ir viešame ūkyje ir kurie turi pakankamą bendrojo išsilavinimo pasiruošimą. Ypačiai ji bus skiriama jauniems teisininkams ir ekonomistams, dalinai humanitaroms, besiruošiantiems politikos, administracijos, diplomatijos, žurnalistikos ir daugelio kitų profesijų karjerai. Ji sudarytų ne atskirą visiškai savarankišką specialybę, bet papildomąjį mokslo priedą minėtiems studiozams. Tad būtų pageidautina, kad studijos šioje mokykloje būtų jungiamos ir derinamos su teisių, ekonomijos, sociologijos ir kt. studijomis.

Teisininkas, kurio visas mokslinis bagažas susideda iš teisių mokslų, yra formalistas, kuris tinka siaurai civilinio, baudžiamojo teisėjo ir dalinai prokuroro ar advokato profesijai, bet platesnei visuomeninio veikimo sričiai jisai netinka. Teisė - tik forma ir kevalas, kuris dengia ir kristalizuoja tam tikrą socialinį turinį; šios dienos teisė yra padarinys tų socialinių procesų, kurie vyko vakar. Šios dienos socialiniai procesai bei socialiniai judėjimai virs rytojaus teise. Kad teisininkas būtų ne tik formos vergu, bet sąmoningu teisės žinovu, kuris teisėje junta gyvą, evoliucionuojantį socialinį reiškinių ir sugeba teisės turinį ir socialinę teisės funkciją suprasti, o reikalui esant ir teisės kūryboje dalyvauti gali, - jisai turi orientuotis socialiniame gyvenime ir sekti socialinę tikrąją. Ekonomistas turi žinoti socialinio organizavimosi metodus, pažinti socialinius reiškinius, be to, jisai turi žinoti socialinę struktūrą tų šalių, su kuriomis vyksta ūkiškasis santykiavimas. Juo labiau socialinių problemų reikšmė ir tikras jų vaizdas turi būti žinomi žurnalistui, visuomenės veikėjui, kultūrininkui, kuris nori dalyvauti viešajame gyvenime.

Politinių mokslų mokykla skiriama tiek akademiniam jaunimui - jo akademinėms studijoms papildyti, tiek diplomuotiems žmonėms, kurie norėtų savo įgytąjį mokslą tiksliau surišti su socialiniu gyvenimu ir jį aktualizuoti. Ši mokykla negali ir neturi būti įvilta į universitetą, bet turi būti įsteigta greta jo kaip laisva aukštoji mokykla. Tai, kas šioje mokykloje studijuojama, nėra akademiniai mokslai, sustingusios, įsteigtos disciplinos, kurios dėstomos universitetuose. Čia mokslo metodais studijuojamas gyvas socialinis gyvenimas, kuris evoliucionuoja, kinta ir juda. Tai ne universiteto programos dalykas. Akademiniai mokslai sudaro studijų ir mokslinio išsilavinimo pagrindą, bet mokslo studijų metodai gali būti sunaudojami ir kintančio socialinio gyvenimo reiškiniams pažinti bei veikliajam jame dalyvavimui pasiruošti.

Politinių mokslų mokykla turėtų apimti dvi stambias socialinių studijų

sritis Iš vienos pusės, būtų studijuojamos didelės moderninės socialinės problemos ir socialiniai judėjimai. Kaip pavyzdžiai galima nurodyti šie klausimai:

- a) Pan-Europa ir nacionalinė valstybė. Paŕ-Europos formų variantai.
- b) Nacionalizmas ir jo padariniai; nacionaldemokratija ir tautinės mažumos.
- c) Fašizmas.
- d) Individualistinė demokratija ir sociokratija (korporacinė santvarka).
- e) Socializmo istorija ir moderninė socialistinio judėjimo diferenciacija.
- f) Sindikalizmas ir jo srovės klasiniame darbininkų ir i viso profesininkų judėjime.
- g) Valstybė ir socialinė anarchija.
- h) Krikščionių socialinis judėjimas ir katalikų akcija.
- i) Valstybė ir Bažnyčia.
- j) Pacifistinis judėjimas.
- k) Ženevos Tautų Sąjunga, Amerikos Valstybių Sąjunga, Britų Commonwealth, valstybių junginiai ir blokai.
- l) Moderninė kapitalizmo evoliucija ir viešojo ūkio organizacijos formos.
- m) Ūkio ir privatinės teisės socializacijos reiškiniai.
- n) Technokratija.
- o) Sovietiniai trestai, kolchozai, Sovnarchozas ir Vnieštorgas.
- p) Profesinis judėjimas, ūkio rūmai ir ūkio tarybos, šios organizacinės formos sunaudojimas parlamento ar jo antrųjų rūmų reformai.
- q) Kooperacija, kaip ūkio socializacijos suderinimas su privatinio ūkiu.
- r) Valstybės organizuojamos viešosios tarnybos šakų ("services publics") sindikalizacija bei autonomizacija.
- s) Sociologijos istorija, pagrindai ir socialinių studijų metodai.
- t) Konservatizmas, oportunistas socialiniame judėjime; reakcija ir revoliucinis kataklizmas; teisiniai ir griežtosios akcijos ("violence") socialinio veikimo būdai; legitimizmo ir precedentinių perversmų teorija.
- u) Visuomeninės teisės teorija.

Ir taip toliau.

Iš antrosios pusės, studijos turėtų paliesti tam tikrų šalių bei tautų naujausią - po Didžiojo karo - politinę istoriją bei jų socialinę struktūrą ir iš viso kai kuriuos žymiausius šias šalis liečiančius politinius klausimus. Čia vėl galima studijuotinų klausimų pavyzdžiai nurodyti:

a) Latvija ir Estija; jų socialinė struktūra ekonomiškai klasiniu ir profesiniu, kultūriniu, etniškai tautiniu, tikiybinu ir kitais atžvilgiais; politinė Latvijos ir Estijos valstybių istorija.

b) Vokietija po Didžiojo karo; jos socialinė struktūra; jos politinė istorija: 1918 m. revoliucija, Versalio taikos sutartis, Veimaro koalicijos laikotarpis, politinis persilaužimas, hitlerizmas, nacionalistinė reakcija.

c) Lenkijos valstybė; lenkai ir Lenkijos tautinės mažumos; socialinė struktūra; politinė atgimusios Lenkijos istorija: lenkai Didžiojo karo metu, Lenkijos teritorijos sudėtis (Rusų, Austrių ir Prūsų Lenkija bei vad. "Rytų pakraščiai"), Lenkijos susivienijimas ir aneksijos, nacionaldemokratai ir pilsudskininkai, maršalo Pilsudskio 1926 m. gegužės mėn. perversmas, Pilsudskio diktatūros pobūdis ir laikotarpis.

d) SSSR; sovietinė santvarka; SSSR sudėtis; bolševikų komunistinės valstybės ideologija; Lenino doktrina; kompromisai ir nusileidimai; kompartija, jos diktatūra ir šios diktatūros pagrindai bei pobūdį; socialinė SSSR šalių struktūra; politinė sovietinės valstybės istorija: 1917 m. revoliucija, Laikinoji vyriausybė, Kerenskis, bolševikai, bolševikų perversmas, pilietinio karo ir karinio komunizmo laikotarpis, RSFSR; NEP'o laikotarpis, Stalino politikos laikotarpis; III Internacionalas; komunistinė propaganda ir ekonominė Sovietų politika.

e) Gudija; Sovietinė Gudija ir Vakarų Gudija; Rytų Lietuvos gudai; gudų žemių socialinė struktūra; tautinis gudų atgimimas nuo 1904-1905 m.; Gudų Liaudies Respublikos skelbimas ir šio sumanymo likimas; gudų kultūrinė evoliucija ir politinis jų judėjimas nuo Didžiojo karo iki šių dienų.

f) Ukraina; Ukraina šioje ir anoje Dniepro pusėje; ukrainiečių tautinis atgimimas ir šio atgimimo piemontas; Rytų Galicija prieš Didįjį karą; socialinė ukrainiečių žemių struktūra; politinė Ukrainos istorija: Ukrainos valstybės įkūrimas per 1917 m. rusų revoliuciją, Rados laikotarpis, hetmano Skoropadskio laikotarpis, Petliūros judėjimas, Sovietinė Ukraina ir Vakarų Ukraina - Rytų Galicija ir Voluinė; ukrainiečių kultūrinė evoliucija ir politinis ukrainiečių judėjimas nuo Didžiojo karo iki šių dienų; Polesė; Karpatų Rusė Čekoslovakija.

g) Rytų Prūsų ir Dancigo problema; Rytų Prūsų ir Dancigo teritorijos socialinė struktūra su ypatingu atsižvelgimu į etninę šios struktūros sudėtį; mozūrai, lenkai, lietuviai, kuršiai, Prūsų vokiečiai kaip germanizuotų prūsų ainiai ir kaip kolonizacijos padarinys; Rytų Prūsų politinė istorija.

h) Tautinio Lietuvos atgimimo istorija XIX ir XX amžiuje iki Lietuvos Respublikos įkūrimo; Atgimimo aušra iki 1863 m. sukilimo; Vilniaus Universitetas ir Žemaičių laikotarpis; lietuvių elementas lenkų romantizme; Ivinskis, Valančius ir S.Daukantas; 1861 m. ir lietuvių spaudos uždraudimas; Petras Vileišis, dr. Jonas Basanavičius, Jonas Šliūpas; 1883-1904 m.; "Aušra", Lietuvos mylėtojai; Vincas Kudirka ir "Varpas"; "Apžvalga" ir "Tėvynės Sargas"; socialdemokratų; spaudos atgavimas 1904 m.; "Vilniaus Žinios"; lietuviai per 1905 m. revoliuciją; Didysis Vilniaus Seimas; 1910-1915 m.; politinis ir kultūrinis lietuvių judėjimas ūkio, socialinio organizavimosi, spaudos, literatūros, mokslo ir meno srity, Didžiojo karo pradžia ir karo tremtiniai bei pabėgėliai Rusijoje iki 1918 m.; Lietuva vokiečių okupacijoje.

i) Lietuvos valstybė; Lietuvos valstybės kūrimosi istorija 1917-1919 m.; Vilniaus 1917 m. konferencija, Valstybės Taryba, 1918.II.16 aktas, konstitucinis provizoriumas, vyriausybės įsteigimas, bolševikų invazija, valdžios perkėlimas į Kauną; Litbiel'as; Steigiamasis Seimas; Maskvos taikos sutartis; Vilniaus klausimas, karas su lenkais; žemės reforma, Universitetas, 1922 m. konstitucija; Klaipėdos krašto atvadavimas; socialinė Nepriklausomos Lietuvos struktūra; krikščionių demokratų valdymo laikotarpis; 1926 m.; kairioji vyriausybė; 1926.XII.17 perversmas; 1927 m. ba'andžio mėn. perversmas; tautininkų valdymas; 1928 m. konstitucija; prof. A.Voldemaro vyriausybė; p. J.Tūbelio vyriausybė.

j) Vilniaus kraštas; jo socialinė struktūra su ypatingu atsižvelgimu į tautinius santykius; lietuviai, Lietuvos Rytų gudai, Lietuvos lenkai, žydai; politinė Vilniaus krašto istorija po Didžiojo karo; Vilnius vokiečių okupa-

cijoje; Vilniaus evakuacija; Vilnius bolševikų okupacijoje; Vilnius karinėje maršalo Pilsudskio valdžioje; Suvalkų sutartis su lenkais, generolo Želigovskio smurto žygis; "Vidurinė Lietuva"; Vilniaus aneksija; Lietuvos su Lenkija ginčo dėl Vilniaus eiga; Vilnius lenkų okupacijoje.

k) Klaipėdos kraštas; jo socialinė struktūra bei praeitis, vietos lietuviai, vokiečiai, kuršiai; politinė krašto istorija po Didžiojo karo; Klaipėdos krašto nuo Prūsų atskyrimas Versalio sutartimi; konvencija ir autonominis statusas; Klaipėdos istorija ligi šiol; Klaipėdos uosto reikšmė Lietuvos valstybei.

l) Baltijos jūros uostai.

m) Lietuvių emigracija ir kolonijos užsieny.

n) Žydų klausimas Rytų ir Centro Europoje. Žydų socialinė sudėtis įvairiuose kraštuose; žydų tautinis ir kultūrinis judėjimas, jo srovės; socializmas žyduose; sionizmas ir jo niuansai; folkizmas; ortodoksija; žydų kalbos problema; žydų tautinio centro ir emigracijos problema; žydų santykiai su vietos tautomis Europos valstybėse; žydų tautinės savivaldybės problema Europos valstybėse ir Lietuvoje; Palestina - žydų tautinis židinys; antisemitizmas.

o) Skandinavų valstybės ir Suomija.

Šiuo tarpu baigiu. Trumpame šio sumanymo propagandos straipsny man rūpėjo tiksliai pagrįsti mano siūlomos Politinių mokslų mokyklos reikalas, studijų programos eskizas. Apie sumanymo įvykdymo būdą, apie mokyklos finansavimą, apie lektorių paruošimą ir t.t. - čia nekalbu.

Sumanymo įgyvendinimas jau svarstomas ir neatrodo toks sunkus, kad tektų išsižadėti. Aš tikiuos, kad visas kliūtis pavyks nugalėti.

Dėl galutinio mokslo programos nustatymo, dėstomų dalykų suskirstymo ir t.t. - tatai turės būti mokslinės organizacinio branduolio komisijos paruošta. Mano asmeninės mintys šiuo reikalu sudaro tiksliai šiai komisijai pasiūlymą, kuris dar nėra galutinis. Tad šio smulkiau aš dar nedėstau. Iškeliau tiksliai patį sumanymo skeletą.

Naujoji Romuva. -1933. Nr.114.- P.220-225.

## NELIETUVIŠKŲ POSAKIŲ VERTIMAS

Splendid isolation (angl.) - visiškas izoliavimasis

Ceteris paribus (lot.) - sutampant kitoms sąlygoms

Jus utendi et abutendi (lot.) - naudojimą ir disponavimo teisę

Circulus vitiosus (lot.) - ydingas ratas

Panacėja (gr.) - universali priemonė

Patrimonium (lot.) - paveldėtinas turtas